
KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

A TITKÁROK URALMA

Václav Havel: *Kísértés. Területrendezés. Drámák.* Interart, Budapest, 1990

Titokzatos – vagy nem is olyan titokzatos – titkár bukkan fel Václav Havel legújabb drámáinak mindegyikében. Kik ezek a titkárok? A Hatalom háttérben meghúzódó, de a kellő pillanatokban előlépő s az eseményeket határozottan irányító képviselői. Tehát ismét a hatalomról, az embert kísértő, bekerítő gonoszról írt Havel. De kissé másképpen, mint előző műveiben. Míg pályája első évtizedének darabjaiban azt mutatta be, hogy a létező szocializmus hogyan teszi tönkre, fordítja ki önmagából az egyént, s az 1984-ig tartó második korszakának tekinthető évtizedben a Nagy Politikával szembekerülő személyiségek cselekvési, indentitást megtartó lehetőségeit mérte föl, az 1985-ben írt *Kísértés*ben s az 1986-87-ben született *Területrendezés*ben a hatalom és az ember kiegyezésének lehetetlenségére mutat rá.

A *Kísértés* egy Faust-parafrázis, amelynek élményanyagát – ahogy a két dráma magyar kiadásának előszavában Bojtár Endre idézi – Havelnek egy börtönbeli, kellően végig nem gondolt cselekedete s annak következményei adták. Az író ugyanis első lecsukásakor minden külső kényszer nélkül kérvényt írt az ügyésznek, hogy engedjék szabadon. „A kérvényt úgy írtam meg – számol be erről egy későbbi börtönbüntetése alkalmából feleségének küldött levelében –, hogy az nagyon taktikusnak és cselesnek tűnt a szememben akkor: nem mondtam benne semmi olyat, amit nem gondoltam volna, vagy ami ne lett volna igaz, mindössze csupán valahogy „eltekinttem” attól, hogy az igazság nem csak abból áll, amit mond az ember, hanem abból is, hogy ki, kinek, miért, hogyan és milyen körülmények között mondja . . . Aztán egy napon, derült égből a villámcsapás: közölték, hogy valószínűleg szabadon engednek, s a kérvényeket »politikailag felhasználják«.”

A darab főszereplője dr. Jindrich Fousztka, egy szigorúan materialista alapon álló és a racionalitást hirdető tudományos intézet tudósa, akit lakásán egyszer csak meglátogat egy bicegő, lábszagú, furcsa figura, bizonyos Fisztula rokkantnyugdíjas. Fousztka otthon, titokban okkult tudományokkal foglalkozik, ehhez a munkájához kínál segítséget Fisztula. Mellékesen sejtelmes célzásokat tesz a tudós életében a közeli vagy távolabbi jövőben bekövetkező eseményekről, amelyek – csodák csodája – sorra valóra is válnak. Fousztka összevész élettársával, szerelemmel vegyes csodálatot vált ki a naiv titkárnőjéből, a főnökei rájönnek, hogy kettős játékot űz: az intézetben eleget tesz a hivatalos elvárásoknak, de otthon épp azzal kísérletezik, ami ellen az intézete küzd. Az irodai jelenetekben, illetve – az író első darabjának, a *Kerti*

ünnepélynek a fő helyszínével összerímelő – intézeti bál-epizódokban tűnik fel rendszeresen a Titkár: megjelenik, a Főnökhöz siet, valamit a fülébe súg, majd távozik. De minden fülbe súgás után Fousztkára vonatkozóan valami kellemetlenség következik be.

Természetesen végül kiderül, hogy Fisztula a főnökség beépített embere, Fousztká alkujja a rokkantnyugdíjással a tudós megalázásával, lehetetlenné tételével végződik. Fousztká darabzáró tirádájában kifejti, hogy ő nem az ördöggel, csak egy krampusszal szerződött, hisz az ördög megfoghatatlan, s a Főnök is csak egy képviselője, akinek végül ezt vágja a szemébe: „Az ön személyében csupán az intoleráns, mindenre elszánt és önimádó hatalmat akarom megbélyegezni, azt, amely fegyverként használja a tudományt mindaz ellen, ami csak egy kicsit is veszélyezteti. Azt a hatalmat, amely szembefordul mindennel, ami a maga autoritását nem ebből a hatalomból vezeti le, vagy pedig aminek bármi köze is van egy nem belőle levezetett autoritáshoz!” (Varga György fordítása)

A Területrendezés egy kisváros büszkeségében, a dombtetőn álló gótikus várban játszódik. Ide telepítették ki azt az építészcsoportot, amelynek feladata a kisváros rehabilitációs tervének elkészítése. Az évszázadok alatt, a természetes fejlődés során kialakult, emberléptékű, bár modern közművekkel nem rendelkező város helyett blokkházakból és szabványyszerű infrastrukturális létesítményekből álló lélektelen települést kellene tervezniük, ugyanakkor a vár is restaurálandó, hisz ez a helység jelképe, igaz, a két építészeti „objektum”-nak semmi kapcsolata nem lenne egymással.

Az építészcsoport távolról sem egységes feladatának megítélésében. Aki a leginkább háborog és lázong, az Albert, a legfiatalabb tervező. A főépítész, Zdenek Bergman, bár őszinte pillanataiban maga is úgy gondolkodik, mint Albert, beletörődött, elfásult, teljesíti az utasításokat. Luisa, Bergman élettársa a két férfi vonzásában él; Albert fiau:lsága, iránta táplált naiv érzelmei és lelkesedése magával ragadja, de fontosabb számára a Zdenek nyújtotta biztonság, a megszokások nyugalma. Kuzma Plehanov fiatalkorában olyan lehetett, mint most Albert, de már csak hegedülget, míg Ulč hiszi is, amit az irányelvek szerint hinnie kell, s Macourková egyértelműen beépített ember.

Az építészek munkáját két dolog zavarja meg: a városka lakóinak küldöttsége a település lerombolása és átépítése elleni tiltakozó jegyzéket nyújt át a főépítésznek, de az itt is megjelenő Titkár közbelépésére a küldöttség tagjait a vár börtönébe zárják, illetve a várban időről időre új és új s mindig más stílusú és más utasításokat képviselő Felügyelők jelennek meg. A Titkárnak kitűnő kapcsolatai vannak mindegyik Felügyelővel, s a Kísértéssel szemben itt nemcsak közvetíti a felsőbb Hatalom üzeneteit, hanem a háttérben zajló eseményeket, s így természetesen az építészek sorsát is tevőlegesen befolyásolja, sőt helyi szinten irányítja is.

Az építészek hol letargiába zuhanva teljesítik a parancsokat, hol felszabadulva a külső és belső nyomás alól, euforikusan ünneplik szabadságukat. De a felvillanó szabadság illúzióznak bizonyul, Albertet a Titkár a várbörtönbe zárja, s amikor a fiatalember kiszabadul, szótlánul indul a vártoronyba. Utána rohan Plehanov. Zuhanó test puffanása hallatszik. A várakozással ellentétben nem Albert, hanem Plehanov lett öngyilkos. Tiltakozásul Bergman így búcsúztatja: „. . . szembesülve a halálával, tudatára kell ébrednünk annak, hogy részben mi is vétkesek vagyunk benne: mi is

felelősek vagyunk e világ szomorú állapotáért, és azért, hogy közülünk a legnemesebbeket kiűzik a létből . . . Ezért ebben a szomorú pillanatban fogadjuk meg, hogy soha többé nem engedjük eluralkodni az emberi butaságot, nem engedjük elterpeszkedni a hitványságot. Fogadjuk meg, hogy soha nem engedünk területrendezést a lelkünkben, hogy soha többé nem hajtunk végre területrendezést a másokéban" (Bojtár Endre fordítása).

Havel e két darabja dramaturgiailag távolról sem tökéletes. A *Területrendezés*ben csaknem egy felvonáson át jól fésült mondatokban, párbeszédésített építészeti-urbanisztikai szakmai értekezés folyik, mindkét darabban fellelhetők esszéisztikus részletek, illetve sablonos dramaturgiai klisék (például a háromszögstorik), s nem ritkák a didaktikus tanulság-összefoglalások sem. Ugyanakkor süt belőlük az írói gondolat igazsága, a *Kísértés*ből az, hogy semmilyen körülmények között sem szabad alkut kötni az ördöggel, a hatalommal, a *Területrendezés*ből pedig az, hogy még a legigazabbnak tűnő célok érdekében sem lehet együttműködni a hatalommal, mert a kompromisszumban nemcsak az ember, a szakember kompromittálódik, hanem a cél is eltorzul.

Ez volt a pályája során egyre kevésbé groteszk hangú Václav Havelétek az üzenete a bárnyos forradalom előtt . . .

NÁNAY István

„CSAK” BABAGOND?

Szilágyi Eszter Anna: *Babagond*. Magvető, Budapest, 1989

„csak a farkasszemembe nézzél / a farkastorkom csupa / gyerekdurca / csak a csontokat nézd / ahogy szavaim helyén / összecsukolva is / átjár rajtuk a / NAGY FÉNY” Mottóként is idézhető Szilágyi Eszter Anna Drága Medve című verse, melyben sűrítve megtalálhatók mindazok az érzések, azok a vágyak és az a világlátás, amelyeket egy egész kötetben próbál kiírni magából a költő. Persze a farkasszem és farkastorok csak álca, a vers valódi dimenziója a „NAGY FÉNY” irányában nyílik meg. A nagy fény minden jelent, mindent, amit Szilágyi Eszter Anna meg akar mutatni magából, amit értékként el szeretne fogadtatni a világgal. Befelé fordul, hogy megtalálja a fényt, önmagát, a külvilág felé azonban érthetően gyanakvó, minden sorából érezhető az a „gyerekdurca”, amivel a konvenciókhoz, az elfogadotthoz közeledik.

Már a kötet cím is utal erre magatartásra, de csak a versek elolvasása után telítődik a *Babagond* önkritikával, társadalomkritikával, sőt iróniával is.

Véleményem szerint az irónia a Gombrowicz-féle „popsítás” következményeként jön létre, például az Üveglapversekben, a Mi néz ki? vagy a „Gyerekhangok” című darabokban. „Dezső! édesem! / lépj be az egyleti klubba! / meglátod jó lesz! / lesz kakaózsúr és / kakaós kalácska!” – írja az Üveglapversek című darabban. A kalácskát a társadalom kínálja, kötelezően bele kell harapni, meg kell enni és mosolyogni kell hozzá. De mégis hiába a kakaós kalácska, hiába van a babáknak „cumijük meg tejük”,